

Pregled odločitev Ustavnega in Vrhovnega sodišča o pravici do stanovanja – vidik varstva pravic starejših odraslih

*Eneja Drobež**

POVZETEK

Ustavno sodišče je v nedavni ustavnosodni presoji razlagalo 36. člen Ustave tako, da ta vsebuje pravico do spoštovanja doma, ki posameznika varuje pred deložacijami. To tematiko je potrebno še posebej skrbno proučiti, ko gre za pravico do ustreznega doma ranljivih skupin, kot so starejši občani z upadlimi funkcionalnimi zmožnostmi. Zato je trenutno aktualno vprašanje, kakšne obveznosti ima država v okviru svoje stanovanjske politike in ali gre pri pravici do stanovanja za iztožljivo človekovo pravico? V prispevku bom s pregledom nastajanja slovenske Ustave in odločitev Ustavnega sodišča, dostopnih na spletni strani www.us-rs.si proučila, kako in v katerih ustavnih določbah Ustava varuje kategoriji »dom« in »primerno stanovanje«. Ob pregledu odločitev Vrhovnega sodišča v zvezi s pojmom »primerno stanovanje«, dostopnih na spletni strani www.sodnapraksa.si pa bom preverila, kako najvišje redno sodišče v državi razlaga ustavne zahteve. Kot poseben primer bom izpostavila varstvo starejših odraslih kot varstvo ranljive družbene skupine. Upoštevala bom tudi primerjalno pravne vidike in zaveze iz mednarodnih pogodb in se ozrla po obravnavi te problematike v nekaterih evropskih državah. Lastne zaključne bom primerjala z zaključki avtorjev komentarjev Ustave. Rezultati bodo pripomogli k nadaljnjemu razvoju ustavnopravnega varstva pravic starejših odraslih v kontekstu dolžnosti države, da zagotavlja primerno socialno infrastrukturo za njihovo bivanje,

* Doktorica pravnih znanosti, Zavod INRISK, Trebnje, eneja.drobez@inrisk.net. Avtorica se zahvaljuje ARRS za sofinanciranje študija in objave tega dela v okviru projektov J5-4784: Ustvarjanje družbene vrednosti s starostnikom prijaznim upravljanem stanovanjskega sklada v vseživljenjskih soseskah in J6-9396: Razvoj socialne infrastrukture in storitev za izvajanje dolgotrajne oskrbe v skupnosti.

kajti dobre rešitve na tem področju pripomorejo tudi k dvigu družbene vrednosti.

Ključne besede: pravica do stanovanja, pravica do spoštovanja doma, socialna infrastruktura, sodna praksa, ustavnosodna presoja

Review of the decisions of the Constitutional Court and the Supreme Court on the right to housing - an aspect of the protection of the rights of older adults

ABSTRACT

In its recent ruling, the Slovenian Constitutional Court interpreted Article 36 of the Slovenian Constitution as also providing for the right to respect for one's home, which protects an individual against eviction. The question of what obligations the State has in the context of its housing policy and whether the right to housing is an enforceable human right is therefore a topical one. In this paper, we will examine how the categories of „home“ and „adequate housing“ are constitutionally protected. In this regard, we will review the development of the Slovenian Constitution and the decisions of the Constitutional Court, available at its homepage. We will also examine how the Supreme Court interprets these constitutional requirements. the protection of older adults as a vulnerable social group will be presented as a specific example. We will also observe comparative legal aspects and international law commitments. The results will contribute to the further development of the constitutional legal protection of the rights of older adults in the context of the state's duty to provide adequate social infrastructure for their living.

Keywords: right to housing, right to respect for home, social infrastructure, court decisions, constitutional court decisions

1. Uvod

Pojem »dom« ima več pomenov. Je fizični objekt, ki posamezniku zagotavlja varnost pred zunanjo okolico. Je zasebni prostor,

v katerem lahko posameznik živi po lastnih željah in predstavah ter s tem izraža in uresničuje svojo individualno identiteto. Dom daje občutek pripadnosti določenemu prostoru in skupnosti, ki ta prostor obkroža. Je prostor, s katerim je posameznik uradno in pravno povezan z namenom, da opravlja večino osebnih poslov, da lahko voli in uveljavlja različne pravice.¹ Je »temeljna dobrina človeških družb, ki je nujna za samouresničenje posameznika ter njegovo duševno in telesno integriteto.«²

Ceprav pojem »dom« v URS ni izrecno zapisan, se nanj navezuje več ustavnih določb. V 2. členu URS je zapisano, da je Slovenija socialna država. V prvem odstavku 32. člena URS je zapisana pravica do proste izbire prebivališča, ki je posameznikov dom. Najemna razmerja in lastniško domovanje so varovana tudi s pravico do zasebne lastnine in dedovanja (33. člen URS). V skladu s 34. členom URS ima vsakdo pravico do osebnega dostojanstva in varnosti, ki ju zagotavlja tudi dom. Člen 35 URS med drugim določa nedotakljivost človekove zasebnosti, ki je še najbolj prisotna prav na lastnem domu. Prvi odstavek 50. člena URS določa, da imajo državljani pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti, ki se zagotavlja tudi s socialnimi in dostopnimi stanovanji.

»Dom« kot ustavna kategorija je povezan tudi z 78. členom URS, v skladu s katerim država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje. Ta ustavna določba državo zavezuje k vodenju aktivne politike reševanja stanovanjskega vprašanja njenih prebivalcev.³ Povezan je tudi s pravico do zdravstvenega varstva iz 51. člena URS, vključno s pravico do zdravega življenjskega okolja - primerno stanovanje je namreč eden od bistvenih dejavnikov, ki vplivajo na zdravje posameznika.⁴

Najtesneje pa je koncept »doma« povezan s 36. členom URS, ki določa nedotakljivost stanovanja. Navedeni člen, ki je tesno povezan tudi s 35. členom URS, zagotavlja posameznikovo zasebnost, ki jo slednji v največji meri uživa prav v svojem domu. Pojem stanovanja v smislu prvega odstavka 36. člena URS je treba razumeti široko: kot dom, domovanje ali bivališče. Gre za prostore, v katerih človek upravičeno pričakuje zasebnost.⁵ Ustavnopravni

¹ Fox, 2002, str. 580–610.

² Letnar Černič, 2019, str. 615.

³ Prav tam.

⁴ Kresal, 2010, str. 761.

⁵ Šepec, 2019, str. 351.

kategoriji »dom« in »primerno stanovanje« se glede na navedeno medsebojno prepletata.

V novejši ustavnosodni presoji je USRS zgornjo premiso prvega odstavka 36. člena, ki določa nedotakljivost stanovanja, razširilo tako, da ta vsebuje tudi pravico do spoštovanja doma v smislu zagotavljanja bivanja v prostorih, ki so posameznikov dom. Odločba št. U-I-64/14 z dne 12. 10. 2017 je bila prva takšna odločba. V njej je USRS poudarilo tudi pomen varstva neprivilegiranih in ranljivih družbenih skupin.⁶

Starejši odrasli so trenutno najhitreje rastoča družbena skupina. V 30 letih (od 2020 do 2050) se bo število prebivalcev držav članic Evropske unije (EU), starejših od 65 let, povečalo za 41 %, in sicer s 92,1 na 130,2 milijonov. V istem obdobju se bo število odraslih, starih 80 let in več, skoraj podvojilo, in sicer s 26,6 na 49,9 milijonov.⁷ Slovenija pri tem ni izjema. Trenutno je v Sloveniji 20,9 % prebivalstva starejšega od 65 let,⁸ do 2050 pa bo ta delež dosegel 30,8 %. Delež prebivalcev, starih 80 let in več, pa se bo glede na projekcije povečal z današnjih 5,5 %⁹ na 11,2 %.¹⁰ Staranje družbe sovпада s staranjem bivalnega prostora v Evropi – več kot 40 % stanovanjskih stavb v evropskih mestih je bilo zgrajenih pred letom 1960, več kot 80 % pa je starejših od 20 let.¹¹ Takšni bivalni prostori, ki jih sicer mlajše generacije še lahko uporabljajo brez večjih težav, starejšim odraslim zaradi grajenih gibalnih ovir ne nudijo dovolj varnosti in udobja. Starejši odrasli tako bolj kot predstavniki mlajših generacij potrebujejo bivalne objekte, prilagojene njihovim fizičnim in čustvenim potrebam.

Starejši odrasli so raznolika skupina – medtem ko imajo nekateri dovolj premoženja in ustrezne dohodke (pokojnine) za zagotovitev kakovostnega staranja, so mnogi pahnjeni v revščino. To kaže že okoliščina, da je bila novembra 2021 povprečna (!) starostna pokojnina 723,84 evra, kar ob trenutni inflaciji zgolj s težavo zadostuje za vse potrebe starejših odraslih.¹² Starejši odrasli so lahko bolj ranljivi zaradi upadanja kognitivnih in fizičnih

⁶ Glej USRS Odločba U-I-64/14, 12. 10. 2017, 19. točka.

⁷ Long-Term Care Report: Trends, Challenges and Opportunities in an Ageing Society, 2021, str. 18.

⁸ Prebivalstvo - izbrani kazalniki, Statistični urad RS, e-vir.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Ageing Report 2021 – Country fiches, 2020.

¹¹ Serrano-Jiménez et al., 2020, str. 1.

¹² Mesečni statistični pregled, ZPIZ, e-vir.

sposobnosti in so zato lahko bolj podvrženi nasilju. Mnogi starejši odrasli tako spadajo v posebej ranljivo družbeno skupino. Zagotavljanje varnega »doma« in »primerne stanovanja« starejšim odraslim ima tako še poseben ustavnopravni pomen.

V prispevku bom s pregledom nastajanja URS in odločitev USRS, dostopnih na spletni strani www.us-rs.si¹³ proučila, kako in v katerih ustavnih določbah URS varuje kategoriji »dom« in »primerno stanovanje«. Ob pregledu odločitev VSRS v zvezi s pojmom »primerno stanovanje«, dostopnih na spletni strani www.sodnapraksa.si¹⁴ pa bom preverila, kako najvišje redno sodišče v državi razlaga zahteve iz 36. in 78. člena URS. Kot poseben primer bom izpostavila varstvo starejših odraslih kot varstvo ranljive družbene skupine. Upoštevala bom tudi primerjalno pravne vidike in zaveze iz mednarodnih pogodb. Lastne zaključne bom primerjala z zaključki avtorjev komentarjev URS. Rezultati bodo pripomogli k nadaljnjem razvoju ustavnopravnega varstva pravic starejših odraslih v kontekstu dolžnosti države, da zagotavlja primerno socialno infrastrukturo za njihovo bivanje.

2. Nastajanje 78. člena URS

Ker upoštevanje postopka nastajanja ustavnih določb omogoča njihovo celovitejšo interpretacijo, sem najprej proučila relevantne dele gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990-1991.¹⁵ Iz njih izhaja, da so snovalci URS razlikovali med iztožljivimi človekovimi pravicami, ki so jih uvrstili v poglavje URS o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, ter določbami o ekonomskih in socialnih razmerjih.¹⁶ Med slednje so bile uvrščene tiste pravice, ki po vsebini in obsegu niso bile razvite do tiste stopnje, da bi jih bilo mogoče v celoti varovati pred sodišči,¹⁷ ter ki so pomenile zgolj določanje funkcij države.¹⁸ Pravice iz ekonomskih in socialnih razmerij so po mnenju večine snovalcev URS uživale sodno varstvo šele potem, ko so že pridobljene, ne pa tudi v času nastajanja razmerja (to velja za iskanje dela in tudi za iskanje stanovanja).¹⁹

¹³ Iskalnik po odločbah in sklepih, USRS, e-vir.

¹⁴ Sodna praksa, VSRS, e-vir.

¹⁵ Nastajanje slovenske ustave, 2001.

¹⁶ Prav tam, str. 349.

¹⁷ Prav tam, str. 355, 503 in 725.

¹⁸ Prav tam, str. 501.

¹⁹ Prav tam, str. 500.

Nekateri člani Komisije za ustavna vprašanja pa so zastopali stališče, da ekonomske in socialne pravice predstavljajo posebno košaro človekovih pravic in da se teh pravic zgolj z umestitvijo v poglavje o ekonomskih in socialnih razmerjih ne degradira.²⁰ Drugi pa so izpostavili bojazen, da bi se država lahko soočila z množičnimi tožbam oseb, ki jim ne bi priskrbeli pravic iz ekonomskih in socialnih razmerij (na primer dela).²¹ Poudarjeno pa je bilo tudi, da se z uvrstitvijo pravic med socialna in ekonomska razmerja lahko izključi USRS, saj naj bi slednje odločalo o kršitvah z URS določenih človekovih pravic, ne pa tudi o socialnih in ekonomskih razmerjih.²²

Za razlago 78. člena URS je pomembno tudi, da se je prvotni predlog določbe glasil tako, da imajo državljani pravico do primerne stanovanja in da republika ustvarja pogoje za uresničevanje te pravice.²³ Sprejeto besedilo pa ne govori niti o pravici državljanov do stanovanja niti o dolžnosti države ustvarjati pogoje za njeno uresničevanje, saj določa zgolj, da država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje.

Vprašanje pravice do primerne stanovanja pa se je snovalcem URS zastavilo tudi v zvezi z obsegom človekovih pravic invalidov. V osnutku 52. člena URS je bil predlagan izrecen zapis, da je invalidom zagotovljena nastanitev. Nekateri člani komisije pa so menili, da naj ne bi bilo mogoče prevzeti odgovornosti, da invalidi dobijo stanovanje.²⁴ Po razpravi je bilo sprejeto stališče, da je mogoče ustavnopravni pojem »varstvo« razlagati tudi tako, da se zagotovijo pogoji za gibanje invalida, kot na primer, da se zagotovijo dvigala ter dovolj široki hodniki in vrata.²⁵

Iz pripravljalnih gradiv k URS tako ne izhaja, da bi 78. člen URS zagotavljal pravico do primerne stanovanja. Gre zgolj za obveznost prizadevanja države, omejeno z njenimi finančnimi zmoglostmi.²⁶ Človekova pravica do stanovanja pa bi lahko izhajala iz drugih določb URS in v zvezi s pravicami posebnih kategorij ranljivih oseb. Na primer, lahko bi izhajala iz obsega varstva, ki ga mora država po 52. členu URS zagotavljati invalidom.

²⁰ Prav tam, str. 502.

²¹ Prav tam, str. 501.

²² Prav tam, str. 503–504.

²³ Prav tam, str. 774.

²⁴ Prav tam, str. 538.

²⁵ Prav tam, str. 538–539.

²⁶ Letnar Čerňič, 2019, str. 615.

3. Pregled odločitev USRS v zvezi z 78. členom URS

Na spletni strani www.us-rs.si najdemo 78 odločitev USRS, ki so se med drugim nanašale na 78. člen URS. Iz njih izhaja, da je ustaljena ustavnosodna presoja, da se za utemeljevanje ustavne pritožbe ni mogoče sklicevati na 78. člen URS.²⁷ Ta člen ne ureja človekovih pravic ali temeljnih svoboščin,²⁸ oziroma jih ne ureja neposredno.²⁹

Člen 78 URS pa je USRS večkrat uporabilo pri presoji ustavnosti zakonskih določb s področja stanovanjskega prava. V odločbi št. U-I-128/08, Up-933/08 z dne 7. 10. 2009 je poudarilo, da je naloga države ustvarjati možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje. Določitev neprofitne najemnine je zato ustavno dopusten cilj, iz katerega je mogoče omejiti lastninsko pravico na stanovanju. V odločbi in sklepu št. U-I-95/91 z dne 14. 5. 1992, v katerima se je ukvarjalo z vprašanjem lastninjenja stanovanj v nekdanji družbeni lastnini, pa je USRS priznalo, da so stanovanja kot posebna socialna dobrina stvar, ki ima poseben pomen, izbira načina lastninjenja stanovanj z upoštevanjem prispevkov vseh zaposlenih pa je socialno pogojena in utemeljena. V sklepu št. U-I-119/92 z dne 3. 12. 1992 je USRS pojasnilo, da je skladno z dolžnostmi države iz 78. člena URS, da se vsem kupcem stanovanj ustvarja enako izhodiščno možnost za pridobitev stanovanja. V odločbi št. U-I-8/01 z dne 17. 12. 2003 pa je USRS poudarilo, da 78. člen URS vzpostavlja odnos med državo oziroma zakonodajalcem in državljani, zato morebitna kršitev te - sicer usmerjevalne ustavne določbe - pri sprejemanju zakonodaje ne more vplivati na položaj lokalne skupnosti.

4. Vidiki primerjalnega (ustavnega) prava

Ustave nekaterih držav članic EU vsebujejo določbe o pravici do primerne stanovanja, prav tako kot URS pa tem določbam ne pripisujejo narave subjektivne in iztožljive človekove pravice.³⁰ Takšne določbe so: 3. točka tretjega odstavka 23. člena bel-

²⁷ USRS Sklep Up-392/05, 19. 10. 2006; Sklep Up-701/02, 12. 3. 2004.

²⁸ USRS Sklep Up-1698/08, 26. 11. 2009; Sklep Up-264/02, 9. 9. 2003.

²⁹ USRS Sklep Up-152/03, 11. 2. 2005; Sklep Up-1259/05, 19. 10. 2006.

³⁰ Iliopoulos-Strangas, 2010, str. 865.

gijske Ustave;³¹ 65. člen portugalske Ustave;³² 47. člen španske Ustave;³³ četrti odstavek 19. člena finske Ustave;³⁴ 4. točka 21. člena grške Ustave;³⁵ drugi odstavek 22. člena nizozemske Ustave;³⁶ 1. točka 75. člena poljske Ustave;³⁷ drugi odstavek 2. člena v I. poglavju švedske ustavne listine³⁸ in člen XXII madžarske Ustave.³⁹ V Združeni Republiki Nemčiji pa so že bile predlagane ustavne spremembe, po katerih bi bila pravica do dostojnega, vsem enako dostopnega in prihodku primerne stanovanja iztožljiva, deložacije brez zagotovitve primerne nadomestnega stanovanja pa bi bile izrecno prepovedane.⁴⁰

Francija je edina država članica EU, v kateri je pravica do stanovanja določena v zakonu kot iztožljiva pravica. Od 2012 lahko v okviru sistema DALO (franc. Droit au Logement Opposable) vsak prosilec, katerega zahtevo je lokalna komisija DALO priznala kot prednostno, vloži tožbo proti vladi za dodelitev stanovanja. Še vedno pa primanjkuje cenovno dostopnih in socialnih stanovanj, ki so glavni mehanizem za uresničevanje pravice do stanovanja.⁴¹ Od 2012 do 2016 je stanovanje v okviru sistema DALO dobilo več kot 100,000 oseb. Kljub temu je število čakajočih na stanovanje naraščalo in je leta 2014 znašalo skoraj 60,000 oseb.⁴² ESČP je tudi že ugotovilo kršitev pravice do poštenega postopka iz 6. člena EKČP, ker Francija ni izvršila pravnomočne odločitve sodišča, da mora pritožniku zagotoviti stanovanje.⁴³

5. Mednarodnopravni vidiki

Z mednarodnopravnega vidika je pomemben 31. člen ESL, ki zavezuje države, da sprejmejo ukrepe, s katerimi:

- 1) pospešujejo dostop do nastanitve primerne standarda,
- 2) preprečujejo in zmanjšujejo brezdomstvo z namenom, da bi ga postopno odpravile in

³¹ The Belgian Constitution, 2021.

³² Portugal's Constitution, 1976.

³³ Spain's Constitution, 1978.

³⁴ The Constitution of Finland, 1999.

³⁵ The Constitution of Greece, 2008.

³⁶ The Constitution of the Kingdom of the Netherlands, 2018.

³⁷ The Constitution of the Republic of Poland, 1997.

³⁸ The Instrument of Government, 1974.

³⁹ Hungary's Constitution, 2011.

⁴⁰ Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Grundgesetzes, 2020.

⁴¹ Lévy-Vroelant, 2015, str. 99–100.

⁴² Carlotti, Cosse, 2016, str. 3.

⁴³ ESČP *Tchokontio Hapipi v. France*, št. 65829/12, 9. 4. 2015.

3) vplivajo na ceno nastanitve tako, da bo dostopna tistim, ki so brez zadostnih sredstev. Čeprav 31. člen ESL ne določa obveznosti rezultata, morajo države na njegovi podlagi sprejeti ukrepe, ki niso samo čisto teoretični, temveč praktični in učinkoviti.⁴⁴ Država je tako dolžna z vsemi razpoložljivimi viri in z maksimalnim trudom uresničevati pravico do primerne stanovanja in zagotoviti varstvo posebej ranljivih skupin, kot so starejši odrasli.⁴⁵

Slovenija je ena izmed redkih podpisnic ESL, ki so se izrekle za zavezano tudi z njenim 31. členom: poleg nje so to od 34 držav pristopnic storile samo Andora, Finska, Francija, Italija, Litva, Nizozemska, Norveška, Portugalska in Ukrajina. V odločbi št. 53/2008 z dne 8. 9. 2009 v zadevi FEANTSA proti Sloveniji je Visoki komite za socialne pravice Sveta Evrope ugotovil kršitev 31. člena ESL, ker Slovenija imetnikom stanovanjske pravice, katerih stanovanja so bila vrnjena v postopku denacionalizacije, ni zagotovila možnosti pridobiti teh ali nadomestnih stanovanj pod enako ugodnimi pogoji kot ostalim imetnikom stanovanjske pravice. Pri tem je bilo posebej izpostavljeno, da Slovenija ni poskrbela za pravice starejših odraslih, da mirno uživajo posest stanovanja.⁴⁶

Dolžnosti ukrepanja pri zagotavljanju stanovanja oziroma bivališča določata tudi 25. člen Splošne deklaracije ZN in 11. člen MPESKP. Pravica do stanovanja pa ni vključena v Listino EU. Tretji odstavek 34. člena Listine EU izrecno omenja zgolj priznavanje pravice do finančne pomoči za stanovanje. Praktični pomen navedenega člena pa je majhen, saj so za organizacijo sistemov socialne varnosti večinoma pristojne države članice.⁴⁷

6. Pregled odločitev USRS v zvezi s pravico do spoštovanja doma iz 36. člena URS

Iz pregleda odločitev USRS na spletni strani www.us-rs.si izhaja, da je to sodišče v štirih zadevah sprejelo odločbo v zvezi s pravico do spoštovanja doma iz 36. člena URS. Ta pravica daje posamezniku varstvo pred:

⁴⁴ ECSR *Feantsa v. France*, št. 39/2006, 55. točka obrazložitve.

⁴⁵ *The Right to Adequate Housing*, 2014, str. 6–7.

⁴⁶ ECSR *FEANTSA v. Slovenia*, 53/2008, 8. 9. 2009, 72. točka obrazložitve.

⁴⁷ Lembke, 2015, str. 705.

- odstranitvijo nelegalnega objekta, v katerem prebiva;⁴⁸
- pred deložacijo zaradi neplačila neprofitne najemnine;⁴⁹
- pred izvršbo na nepremičnini, ki je dolžnikov dom, če bi bila izvršba glede na višino terjatve in vrednost nepremičnine nesorazmerna;⁵⁰ ter

- civilno delitvijo⁵¹ nepremičnine v solastništvu ali v skupnem lastništvu, ki je dom enega udeleženca.⁵²

Varstvo, ki ga daje pravica do spoštovanja doma, je časovno omejeno – učinkuje zgolj, dokler obstajajo okoliščine, zaradi katerih bi bil poseg v pravico do spoštovanja doma nesorazmeren.⁵³

Z vidika pravice do spoštovanja doma je bistveno, da sodišče pred pretečo izgubo doma opravi sodno presojo sorazmernosti posega, upošteva vse okoliščine konkretnega primera. Na strani posameznika, ki mu grozi izguba doma, se upošteva:

- ali gre za člana nepriviligirane in ranljive družbene skupine;⁵⁴
- ali bi s posegom v pravico do spoštovanja doma postal brezdomec;⁵⁵
- kakšno je njegovo zdravstveno stanje⁵⁶ ter
- razlogi za neplačevanje najemnine.⁵⁷

Na drugi strani tehtnice so lahko upravičeni interesi lastnika, ki je pravna oseba javnega prava, da na dolgi rok ni dolžan trpeti neplačevanja najemnin,⁵⁸ oziroma interesi zasebnika, da dobi potrebna denarna sredstva za plačilo oskrbnine v domu za starejše občane.⁵⁹

USRS je dve odločitvi sprejelo v zvezi z razmerji med javno-pravnim lastnikom in zasebnikom,⁶⁰ dve odločitvi pa sta se nanašali na horizontalni razmerji med zasebniki.⁶¹ USRS sicer ni zavze-lo izrecnega stališča, da bi tudi v horizontalnih razmerjih izhajala iz prvega odstavka 36. člena URS zahteva po posebej skrbnem tehtanju posega v pravico do spoštovanja doma. Ker pa gre v ho-

⁴⁸ USRS Odločba U-I-64/14, 12. 10. 2017, 13. točka obrazložitve.

⁴⁹ USRS Odločba Up-619/17, 14. 2. 2019.

⁵⁰ USRS Odločba Up-1298/18, 9. 5. 2019; enako ESČP *Vaskeršič proti Sloveniji*, št. 31371/12, 25. 4. 2017.

⁵¹ To je s prodajo nepremičnin in z razdelitvijo kupnine med udeležence.

⁵² USRS Odločba Up-218/20, 20. 5. 2021.

⁵³ USRS Odločba U-I-64/14, 12. 10. 2017, 13. točka obrazložitve.

⁵⁴ Prav tam, 19. točka obrazložitve.

⁵⁵ Prav tam, 18. točka obrazložitve.

⁵⁶ USRS Odločba Up-619/17, 14. 2. 2019.

⁵⁷ Prav tam, 12. in 13. točka obrazložitve.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ USRS Odločba Up-218/20, 20. 5. 2021, 22. točka obrazložitve.

⁶⁰ USRS Odločba U-I-64/14, 12. 10. 2017; Odločba Up-619/17, 14. 2. 2019.

⁶¹ USRS Odločba Up-218/20, 20. 5. 2021; Odločba Up-1298/18, 9. 5. 2019.

rizikalnih razmerij med posamezniki za kolizijo dveh ali več enakovrednih človekovih pravic, je sodišče po principu praktične konkordance dolžno uravnotežiti nasprotujoče interese.⁶²

USRS je sicer poudarilo, da prvi odstavek 36. člena URS posameznikom ne zagotavlja pravice do doma, in da so pozitivne obveznosti države, zagotoviti dom brezdomcem, omejene.⁶³ Vendar pravica do spoštovanja doma glede na njene dejanske učinke ni zgolj pravica negativnega statusa. Zaradi te pravice ima lahko nasprotna stranka, ki je zasebnik, obveznosti, ki jih sicer ne bi imela – kot na primer, da mora poiskati drugačno, morebiti celo manj učinkovito sredstvo izvršbe,⁶⁴ ali da je dolžna plačati stroške za delitev skupne lastnine v naravi, ki jih sicer ne bi bila dolžna kriti.⁶⁵ Če je nosilec pravice do spoštovanja doma oseba, ki bi ji sicer grozilo brezdomstvo, to pomeni, da si pogosto ne more privoščiti niti kritja osnovnih stroškov bivanja. (Javnopravnega) lastnika v takem primeru zadenejo tudi vsi stroški v zvezi s stanovanjem – komunalni stroški, stroški v zvezi s skupnimi deli stavbe, elektrika, pa tudi stroški rednega vzdrževanja stanovanja, ki se običajno pokrivajo z neprofitno najemnino. Menim, da ima lastnik stanovanja v takšnih okoliščinah *de facto* pozitivno obveznost zagotavljati minimalni življenjski standard nosilca človekove pravice. Javnopravni lastnik lahko v takem primeru posameznika deložira zgolj, če mu hkrati zagotovi neprofitno stanovanje, ki je lahko po površini tudi manjše od primerne.⁶⁶

7. Zagotavljanje doma zaradi pravice do življenja in eksistenčnega minimuma

Z vidika položaja posameznika, ki mu grozi deložacija, je pomembna tudi odločba USRS št. U-I-171/16, Up-793/16 z dne 11. 7. 2019, ki se nanaša na razmerje med zasebnima subjektoma. USRS je s to odločbo razveljavilo drugi odstavek 71. člena ZIZ, kolikor se odlog izvršbe dovoljuje za najdlje tri mesece in le enkrat, kadar

⁶² USRS Odločba Up-218/20, 20. 5. 2021, 18. točka obrazložitve.

⁶³ USRS Odločba Up-619/17, 14. 2. 2019, 8. točka obrazložitve.

⁶⁴ USRS Odločba Up-1298/18, 9. 5. 2019.

⁶⁵ USRS Odločba Up-218/20, 20. 5. 2021.

⁶⁶ Primerjaj z USRS Odločba št. Up-619/17, 13. točka obrazložitve, in Sklep Up-320/18, 6. 3. 2019. S sklepom je USRS zavrglo pritožbo osebe, ki je bila deložirana iz stanovanja. Center za socialno delo je namreč sporočil, da je bila pritožnici pred dnem deložacije kot tudi na dan deložacije ponujena nadomestna nastanitev v dveh različnih domovih (tj. namestitvenem in samskem domu), pa jo je pritožnica zavrnila, ker naj ne bi bili primerni zanjo in njena polnoletna sinova.

gre za izvršbo za izpraznitev in izročitev stanovanjske nepremičnine, ki je dolžnikov dom. Človekovi pravici, ki lahko utemeljuje ta odlog deložacije, daljši od treh mesecev, sta:

- pravica do osebnega dostojanstva in varnosti iz 34. člena URS (v njo je poseženo, če je dolžnik zaradi deložacije pahnjen v materialno in eksistenčno negotovost in stisko), ter
- pravica do telesne celovitosti iz 35. člena URS, ki vključuje tudi pravico do življenja.⁶⁷

Nosilni razlog te odločitve je, da omejitev odloga deložacije na največ tri mesece spodkoplje *»uresničitev namena odloga, to je omogočiti varstvo dolžnikovega položaja v tistih izjemnih primerih, ko bi invazivnost izpraznitve in izročitve nepremičnine nasprotovala doseženim civilizacijskim vrednotam in zapovedi spoštovanja človekovega dostojanstva ter bi odrekala skrb za človeka.«*⁶⁸

Ali je v nasprotju s pravico do dostojanstva in pravico do življenja zakonska ureditev, ki omejuje odlog izvršbe na največ tri mesece, ali pa dejstvo, da pristojne službe za socialno delo v tem času prizadeti osebi ne uspejo zagotoviti drugega bivališča, ki bi zadostil njenim vsaj najosnovnejšim potrebam? Če velja prvo, potem se breme socialne države prevali na zasebnega najemodajalca. Teoretična neomejenost odloga izvršbe pa bi povzročila še dodatno zadržanost najemodajalcev pri oddajanju stanovanj najranljivejšim skupinam prebivalstva, kot so starostniki. To pa pomeni, da prevaletev bremena socialne države na zasebna bremena ne bi koristila najranljivejšim skupinam. Interesi zasebnega lastnika nepremičnine bi bili primerno uravnoteženi z ustavnimi pravicami dolžnika v postopku deložacije zgolj, če bi zakon določal dolžnost socialnih služb, da nemudoma poskrbijo za nadomestno nastanitev, ter da v času, ko dolžnika ni mogoče deložirati, plačujejo najemodajalcu tržno najemnino. Zakonodajalec je interese lastnika in osebe v postopku deložacije sicer uravnotežil na drug način, tako da je možnost odloga izvršbe podaljšal na šest mesecev.⁶⁹ Takšna rešitev pa bi lahko bila v nasprotju z odločbo USRS, saj je bil njen namen omogočiti sodišču, da samo odloča o primernem trajanju odloga.⁷⁰

⁶⁷ USRS Odločba št. U-I-171/16, Up-793/16, 11. 7. 2019, 16. točka obrazložitve.

⁶⁸ Prav tam, 22. točka obrazložitve.

⁶⁹ Glej ZIZ-M.

⁷⁰ Vuksanovič, 2021, str. 6–7.

USRS je v svojih odločitvah, ki so se nanašale na presojo ustavnosti zakonov, že poudarilo, da iz pravice do osebnega dostojanstva iz 34. člena URS v zvezi z ustavnim načelom socialne države izhaja tudi zahteva po varstvu eksistenčnega minimuma posameznikov.⁷¹ Revščino in socialno izključenost, še posebej ranljivih posameznikov, preprečuje tudi minimalno jedro 78. člena URS,⁷² vendar, kot ugotovljeno, iz navedene določbe ne izhaja iztožljiva človekova pravica posameznika. Pravica do osebnega dostojanstva iz 34. člena URS pa je iztožljiva človekova pravica, ki vključuje tudi pozitivne obveznosti države. Nanjo bi se tako lahko sklicevali ne samo posamezniki, ki jim grozi izguba doma, temveč tudi tisti, ki doma (še) nimajo. Ustrezna razlaga vsebine pravice do dostojanstva iz 34. člena URS bi tako lahko omogočila tudi uveljavljanje pravice do doma.

8. Pregled odločitev VSRS v zvezi z razlago pojma »primerno stanovanje«

VSRS skrbi za enotno uporabo prava, s tem pa tudi za enotno razlago pojma »primerno stanovanje«, kot je določen v SZ-1. Člen 10 SZ-1 kot pogoje za primernost stanovanja določa 1) skladnost s tehničnimi pogoji za graditev objektov, 2) ločenost spalnega in bivalnega dela z izjemo garsonjere, 3) zadoščanje stanovanjskim potrebam stanovalcev ter 4) ustrežanje površinskim normativom iz podzakonskih aktov. Vprašanje, ali gre za primerno stanovanje, se postavi predvsem tedaj, ko je lastnik neprofitnega stanovanja najemniku dolžan zagotoviti nadomestno stanovanje v skladu s tretjim odstavkom 93. člena, četrtem odstavkom 104. člena oziroma prvim odstavkom 106. člena SZ-1.

Na spletni strani www.sodnapraksa.si najdemo 35 odločitev VSRS, ki obravnavajo različne vidike pojma »primerno stanovanje«. Najpomembnejša je sodba št. II Ips 57/2021 z dne 18. 8. 2021. V njej je VSRS obravnavalo položaj, ko je bila tožnica zaradi predvidene rušitve stavbe tožencem kot najemnikom neprofitnega stanovanja v stavbi dolžna zagotoviti nadomestno stanovanje. Stanovanje v stavbi, predvideni za rušenje, se je nahajalo v pritličju, tožnica pa je tožencem ponudila nadomestno stanovanje v petem

⁷¹ USRS Sklep U-I-339/98, 14. 10. 1998; Zalar, 2019, str. 51.

⁷² Letnar Černič, 2019, str. 615.

nadstropju stavbe brez dvigala. Toženca, ki sta trenutno stara 61 in 63 let, sta temu nasprotovala, saj naj bi to za njiju pomenilo bistveno poslabšanje stanovanjskih pogojev že zato, ker bosta z leti vse težje premagovala stopnice.

VSRS je pojasnilo, da mora sodišče pri ocenjevanju, ali je nadomestno stanovanje primerno, v skladu z načelom praktične konkordance iskati sorazmerje med lastninsko pravico lastnika stanovanja in pravico najemnika do socialnega varstva in dostojanstva. Po mnenju VSRS je položaj najemnikov stanovanja zavarovan v zadostni meri, če se primernost stanovanja presoja glede na zdravstveno stanje, starost in gibalne sposobnosti v trenutku odločanja. Z zahtevo, naj lastnik pri iskanju primerne nadomestnega stanovanja poleg obstoječih upošteva še pričakovane spremembe na strani najemnikov, bi lastniku iskanje nadomestnega stanovanja otežili do te mere, da bi bila možnost odpovedi najemnega razmerja in razpolaganje z lastno nepremičnino prekomerno otežena. Zato je VSRS ocenilo, da je lastnik stanovanja dolžan zagotoviti, da se stanovanjske razmere najemnikom ne bodo bistveno poslabšale, glede na izkazane okoliščine v času odločanja. Pri tem se je sklicevalo tudi na ustavnosodno presojo, po kateri iz 78. člena URS ne izhaja iztožljiva pravica do stanovanja. Upoštevajoč izhodišča v 78. členu URS naj odgovornosti za iskanje še ustrežnejših stanovanjskih rešitev ne bi bilo mogoče naložiti lastniku stanovanja, ampak naj bi bilo to v nadaljevanju prepuščeno prizadevanjem samih tožencev v okviru socialnih ukrepov, ki jih zagotavlja država.

Menim, da navedena odločitev ni v skladu z zahtevami varstva starostnikov kot posebej ranljive družbene skupine. Okoliščina, da iz 78. člena URS ne izhaja iztožljiva pravica do stanovanja, ne pomeni, da je pravilno tudi tehtanje, katerega rezultat je takšna razlaga pojma »primerno stanovanje«, ki je izrazito v škodo starostnikom. Stanovanje, ki se nahaja v petem nadstropju v stavbi brez dvigala, že pri starosti 60 let posamezniku ne nudi enake kakovosti bivanja kot pritlično stanovanje. Razlaga, kot jo je zavzelo VSRS, je v nasprotju z zahtevami koncepta staranja na enem mestu (ageing-in place), ki je uveljavljen v zahodni Evropi, saj je kakovostno staranje v takšnem stanovanju zelo otežkočeno. Varno, ustrezno in primerno urejeno bivalno okolje neposredno vpliva na kakovost staranja, odloži ali celo prepreči preselitev v institucionalno varstvo, zviša kakovost bivanja in podaljša čas trajanja ži-

vljenja starejših odraslih. Zmanjša se tudi incidenca padcev, s tem pa se zmanjšajo tudi stroški javnih blagajn.⁷³ Po drugi strani pa ni nesorazmerno od javnopravnega lastnika, ki je upravitelj večjega sklopa neprofitnih stanovanj, pričakovati, da bo najemnikom zagotovil takšno stanovanje, v katerem jim bo omogočeno staranje na enem mestu. S tem se zmanjšajo tudi bodoči izdatki države za zdravstveno in dolgotrajno oskrbo najemnika.

9. Zaključek

Na podlagi preučitve pripravljalnih gradiv k URS, ustaljene ustavnosodne presoje ter primerjalnih in mednarodnih vidikom smo ugotovili, da 78. člen URS res ne zagotavlja pravice do primernega stanovanja. Gre zgolj za obveznost prizadevanja države, omejeno z njenimi finančnimi zmožnostmi.⁷⁴ Dolžnost države, da zagotavlja stanovanje posebej ranljivim skupinam, bi lahko v izjemnih primerih izhajala iz drugih določb URS. Lahko bi izhajala iz:

- pravic invalidov iz 52. člena URS, po katerem mora država zagotavljati njihovo varstvo;⁷⁵
- pravice do osebnega dostojanstva in varnosti iz 34. člena URS, ki vključuje varstvo pred eksistenčnimi stiskami,
- pravice do telesne celovitosti iz 35. člena URS, ki vključuje tudi pravico do življenja;⁷⁶
- pravice do spoštovanja doma iz 36. člena URS.

Nesorazmerno pa bi bilo, če bi zaradi navedenih človekovih pravic moral zasebni lastnik nepremičnine zagotavljati bivališče upravičencu. Če v izjemnih primerih deložacija iz zasebnega stanovanja ni možna, bi morala država za čas okupacije stanovanja dolžna plačevati tržno najemnino in stroške ter čim prej poskrbeti za nadomestno bivališče upravičenca.

Iz pregleda odločitev USRS ter iz mednarodnih in primerjalno pravnih virov izhaja, da ima zagotavljanje primernih bivališč starejšim odraslim poseben ustavnopravni pomen. ESL določa, da je država dolžna zagotoviti varstvo posebej ranljivih skupin, kot so starejši odrasli.⁷⁷ Visoki komite o socialnih pravicah Sveta Evrope je že ugotovil kršitev, ker Slovenija ni poskrbela za pravice starej-

⁷³ Wood, 2017, str. 2.

⁷⁴ Letnar Černič, 2019, str. 615.

⁷⁵ Nastajanje slovenske ustave, 2001, str. 538–539.

⁷⁶ USRS Odločba U-I-171/16, Up-793/16.

⁷⁷ The Right to Adequate Housing, 2015, str. 6–7.

ših odraslih, ki so bili nekdanji imetniki stanovanjske pravice.⁷⁸ Po ustaljeni ustavnosodni presoji mora sodišče pred pretečo izgubo doma opraviti sodno presojo sorazmernosti posega. Pri tem mora posebej upoštevati, ali gre za člana ranljive družbene skupine,⁷⁹ kot so starejši odrasli. Po drugi strani pa so lahko starejši odrasli, ki so lastniki stanovanj, prizadeti, če nepremičnega premoženja zaradi okupacije s strani najemnikov ne morejo unovčiti za zagotovitev dolgotrajne oskrbe.⁸⁰ Tudi to je razlog, da bi morala država takšnim lastnikom stanovanj zagotoviti ustrezno denarno nadomestilo za okupacijo njihovih stanovanj. Pregled prakse VSRS pa je pokazal, da ta starostnikom ne zagotavlja pravice do kakovostnega staranja v neprofitnih stanovanjih, temveč daje prednost premoženjskim interesom javnopравnih lastnikov neprofitnih stanovanj. Sodna praksa rednih sodišč v starajoči se družbi bi morala bolj uvideti nujnost zagotavljanja primerne socialne infrastrukture za bivanje starostnikov, tudi primernih neprofitnih stanovanj.

LITERATURA IN VIRI

Samostojne publikacije

- Carlotti, M.A., Cosse, E. (2016). L'effectivité du droit au logement opposable – Rapport. URL: http://www.hclpd.gouv.fr/IMG/pdf/rapport_mission_carlotti_dec_2016_.pdf, 21. 12. 2021.
- Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Grundgesetzes. (2020). Deutscher Bundestag, Drucksache 19/16479. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/164/1916479.pdf>, 21. 12. 2021.
- Ageing Report 2021 – Country fiches: Institutional paper 142. (2020). Bruselj: Publications Office. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/2021-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2019-2070_en, 21. 12. 2021.
- Long-Term Care Report: Trends, Challenges and Opportunities in an Ageing Society. Zvezek I. (2021). Bruselj: Publications Office. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b39728e3-cd83-11eb-ac72-01aa75ed71a1>, 21. 12. 2021.
- Nastajanje slovenske ustave : izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990-1991. 2. zvezek. (2001). Ljubljana: Državni zbor.
- The Right to Adequate Housing. Fact Sheet No. 21. (2014). Ženeva: Združeni narodi.
- Wood, C. (2017). The Social Value of Sheltered Housing – Briefing Paper. DEMOS. URL: <https://www.demos.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/Sheltered-Housing-paper-June-2017.pdf>, 21. 12. 2021.

Članki v revijah

- Fox, L. (2002). The Meaning of Home: A Chimerical Concept or a Legal Challenge. *Journal of Law and Society*, 4, str. 580–610.
- Lévy-Vroelant C. (2015). The Right to Housing in France: Still a Long Way to Go from Intention to Implementation. *Journal of Law and Social Policy*, 24, str. 88–108.
- Serrano-Jiménez, A., et al. (2020). Indoor environmental quality in social housing with elderly occupants in Spain: Measurement results and retrofit opportunities. *Journal of Building Engineering*, 30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jobbe.2020.101264>, 11. 12. 2021.

⁷⁸ ECSR *FEANTSA v. Slovenia*, 53/2008, 8. 9. 2009, 72. točka obrazložitve.

⁷⁹ USRS Odločba U-I-64/14, 19. točka obrazložitve.

⁸⁰ USRS Odločba Up-218/20, 22. točka obrazložitve.

Vuksanovič, I. (2021). Odlog izvršbe – Ustavno sodišče tako, zakonodajalec drugače? *Pravna praksa*, 40(46), str. 6–7.

Prispevki v zbornikih, enciklopedični sestavki in poglavja v knjigah

- Iliopoulos-Strangas, J. (2010). Klassifizierung - Aufstellung und Rechtsnatur der sozialen Grundrechte. V: *Soziale Grundrechte in Europa nach Lissabon: eine rechtsvergleichende Untersuchung der nationalen Rechtsordnungen und des europäischen Rechts* / Iliopoulos-Strangas J. (ur.). Baden Baden: Nomos, str. 865–938.
- Kresal, B. (2010). 78. člen. V: *Komentar Ustave Republike Slovenije* / Šturm, L. (ur.). Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, str. 761–767.
- Lembke, U. (2015). Artikel 34 - Soziale Sicherheit und soziale Unterstützung. V: *Europäisches Union-srecht / von der Groeben, H., Schwarze, J., Hatje, A. (ur.)*. Muenchen: Beck, str. 703–707.
- Letnar Čer nič, J. (2019). 78. člen. V: *Komentar ustave Republike Slovenije*; Del 1: Človekove pravice in svoboščine / Avbelj, M. (ur.). Nova Gorica: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, str. 614–617.
- Šep ec, M. (2019). 36. člen. V: *Komentar ustave Republike Slovenije*; Del 1: Človekove pravice in svoboščine / Avbelj, M. (ur.). Nova Gorica: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, str. 349–356.
- Zalar, B. (2019). Člen 2 Ustave – Socialna država. V: *Komentar ustave Republike Slovenije* / Avbelj, M. (ur.). Nova Gorica: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, str. 51–60.

Pravni viri

- Evropska socialna listina (ESL). Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 7/99.
- Hungary's Constitution of 2011 with Amendments through 2013. Comparative Constitutions Project, 26. 8. 2021. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013.pdf?lang=en, 21. 12. 2021.
- Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP). Uradni list RS, št. 33/94, MP, št. 7/94, in nasl.
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (Listina EU). UL C 326, 26. 10. 2012.
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP). Uradni list SFRJ, št. 7/71 in Uradni list RS, št. 35/92, MP, 9/92.
- Portugal's Constitution of 1976 with Amendments through 2005. Comparative Constitutions Project, 26. 8. 2021. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf, 21. 12. 2021.
- Spain's Constitution of 1978 with Amendments through 2011. Comparative Constitutions Project, 26. 8. 2021. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011.pdf?lang=en, 21. 12. 2021.
- Splošna deklaracija človekovih pravic (Splošna deklaracija ZN). Človekove pravice, Zbirka mednarodnih dokumentov, I. del, Univerzalni dokumenti, Društvo za ZN za Republiko Slovenijo, Ljubljana 1995, str. 1.
- Stanovanjski zakon (SZ-1). Uradni list RS, št. 69/03, 18/04 – ZVKSES, 47/06 – ZEN, 45/08 – ZVEtL, 57/08, 62/10 – ZUPJS, 56/11 – odl. US, 87/11, 40/12 – ZUJF, 14/17 – odl. US, 27/17, 59/19, 189/20 – ZFRO in 90/21.
- The Belgian Constitution. (2021). English Translation, Legal Affairs and Parliamentary Documentation Department of the Belgian House of Representatives, D/2021/4686/04. URL: https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf, 21. 12. 2021.
- The Constitution of Finland 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included). Ministry of Justice, Finland. URL: <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>, 21. 12. 2021.
- The Constitution of Greece - As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament, Hellenic Parliament. URL: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>, 21. 12. 2021.
- The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2018. Ministry of the interior and Kingdom Relations. URL: [WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf](https://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/wetgeving/2018/09/12/constitutievon-nederland-2018), 21. 12. 2021.
- The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997 - As published in Dziennik Ustaw No. 78, item 483, Sejm. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, 21. 12. 2021.
- The Instrument of Government (1974:152) - Up to and including Swedish Code of Statutes (SFS) 2018:1903. Riksdag. URL: <https://www.riksdagen.se/globalassets/07-dokument-lagar/regeringsformen-eng-2021.pdf>, 21. 12. 2021.
- Ustava Republike Slovenije (URS). Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a.
- Zakon o izvršbi in zavarovanju (ZIZ). Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 93/07, 37/08 – ZST-1, 45/08 – ZArbit, 28/09, 51/10, 26/11, 17/13 – odl. US, 45/14 – odl. US, 53/14, 58/14 – odl. US, 54/15, 76/15 – odl. US, 11/18, 53/19 – odl. US, 66/19 – ZDavP-2M in 23/20 – SPZ-B.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o izvršbi in zavarovanju (ZIZ-M). Uradni list RS, št. 36/21.

Sodna praksa

ECSR *Feantsa v. France*, European Committee of Social Rights, št. 39/2006, 5. 12. 2007.
 ECSR *Feantsa v. Slovenia*, European Committee of Social Rights, št. 53/2008, 8. 9. 2009.
 ESČP *Tchokontio Happi v. France*, Evropsko sodišče za človekove pravice, št. 65829/12, 9. 4. 2015.
 ESČP *Vaskršič proti Sloveniji*, Evropsko sodišče za človekove pravice, št. 31371/12, 25. 4. 2017.
 USRS Odločba U-I-128/08, Up-933/08, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 7. 10. 2009, Uradni list RS, št. 90/2009 in OdlUS XVIII, 44, ECLI:SI:USRS:2009:U.I.128.08.
 USRS Odločba U-I-171/16, Up-793/16, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 11. 7. 2019, Uradni list RS, št. 53/2019 in OdlUS XXIV, 13, ECLI:SI:USRS:2019:U.I.171.16.
 USRS Odločba U-I-64/14, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 12. 10. 2017, Uradni list RS, št. 66/2017 in OdlUS XXII, 12, ECLI:SI:USRS:2017:U.I.64.14.
 USRS Odločba U-I-8/01, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 17. 12. 2003, Uradni list RS, št. 133/2003 in OdlUS XII, 100, ECLI:SI:USRS:2003:U.I.8.01.
 USRS Odločba Up-1298/18, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 9. 5. 2019, Uradni list RS, št. 38/2019 in OdlUS XXIV, 28, ECLI:SI:USRS:2019:Up.1298.18.
 USRS Odločba Up-156/98, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 11. 2. 1999, Uradni list RS, št. 17/99 in OdlUS VIII, 118, ECLI:SI:USRS:1999:Up.156.98.
 USRS Odločba Up-218/20, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 20. 5. 2021, ECLI:SI:USRS:2021:Up.218.20.
 USRS Odločba Up-619/17, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 14. 2. 2019, Uradni list RS, št. 17/2019 in OdlUS XXIV, 22, ECLI:SI:USRS:2019:Up.619.17.
 USRS Sklep U-I-119/92, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 3. 12. 1992, OdlUS I, 99, ECLI:SI:USRS:1992:U.I.119.92.
 USRS Sklep U-I-339/98, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 14. 10. 1998, Uradni list RS, št. 72/98, Uradni list RS, št. 11/99 in OdlUS VIII, 13, ECLI:SI:USRS:1999:U.I.339.98.
 USRS Odločba in sklep U-I-95/91, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 14. 5. 1992, Uradni list RS, št. 34/92 in OdlUS I, 35, ECLI:SI:USRS:1992:U.I.95.91.
 USRS Sklep Up-1259/05, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 19. 10. 2006, ECLI:SI:USRS:2006:Up.1259.05.
 USRS Sklep Up-152/03, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 11. 2. 2005, ECLI:SI:USRS:2005:Up.152.03.
 USRS Sklep Up-1698/08, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 26. 11. 2009, Uradni list RS, št. 103/2009 in OdlUS XVIII, 94, ECLI:SI:USRS:2009:Up.1698.08.
 USRS Sklep Up-264/02, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 9. 9. 2003, ECLI:SI:USRS:2003:Up.264.02.
 USRS Sklep Up-320/18, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 6. 3. 2019, ECLI:SI:USRS:2019:Up.320.18.
 USRS Sklep Up-392/05, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 19. 10. 2006, ECLI:SI:USRS:2006:Up.392.05.
 USRS Sklep Up-701/02, Ustavno sodišče Republike Slovenije, 12. 3. 2004, ECLI:SI:USRS:2004:Up.701.02.
 VSRS Sodba II Ips 57/2021. Vrhovno sodišče Republike Slovenije, 18. 8. 2021, ECLI:SI:VSRS:2021:II.IPS.57.2021.

Spletni viri

Mesečni statistični pregled. ZPIZ. URL: <https://www.zpiz.si/content2019/-mesecnistatisticnipregled-koledar-objav>, 11.12.2022.
 Prebivalstvo - izbrani kazalniki. Statistični urad Republike Slovenije. URL: <https://pxweb.stat.si/SiStat-Data/pxweb/sl/Data/-/05C1006S.px>, 21. 12. 2021.
 Iskalnik po odločbah in sklepih. Ustavno sodišče Republike Slovenije. URL: <https://www.us-rs.si/odlocitve/#display-advanced-search>, 21. 12. 2021.
 Sodna praksa. Vrhovno sodišče Republike Slovenije. URL: www.sodnapraksa.si, 21. 12. 2021.